

‘Ik spreek namens miljoenen Nederlanders’

Wilders’ presentatie van het populistische argument in het politieke debat

Henrike Jansen en Maarten van Leeuwen

TVT 42 (2): 205–224

DOI: 10.5117/TVT2020.2.007.JANS

Abstract

‘I speak on behalf of millions of Dutch people’: Wilders’ presentation of the populist argument in political debate

This study explores the ways in which the Dutch populist politician Geert Wilders formulates populist arguments, i.e. the argument by which it is claimed that if many people hold a certain standpoint, this standpoint should be accepted. A corpus study of 27 texts taken from the website of Wilders’ political party (www.pvv.nl) reveals four characteristics of this presentation, which show a significant deviation of the way this type of argument is described in the handbooks: 1) absence of indicators, 2) implicit standpoint, 3) a wide range of verbs to indicate what ‘the people’ think or believe, 4) use of a construction in which the speaker functions as a mouthpiece (‘in the name of the people I say’). We claim that these characteristics make a populist argument hard to identify and hypothesize that they may function as a disguised way for presenting a fallacious populist argument.

Keywords: populist argument, appeal to the majority, *ad populum*, political discourse, populism, context of deliberation, stylistic device

1 Inleiding

Een van de meest besproken Nederlandse politici van de afgelopen vijftien jaar is zonder twijfel Geert Wilders. Politicologen hebben Wilders getypeerd als een prototypische populist (Pauwels, 2014; Vossen, 2016), omdat hij zich onder andere sterk profileert als ‘politieke buitenstaander’ en ‘man van het

volk' – hetgeen volgens politicologen centrale kenmerken van populisme zijn. Vanuit taalwetenschappelijke hoek is gedetailleerd bestudeerd hoe Wilders' taalgebruik aan deze beeldvorming bijdraagt (o.a. Van Leeuwen, 2015; 2016; Van Haaften & Van Leeuwen, te verschijnen).

Hoewel er nog discussie is over wat precies de kenmerken zijn van populisme, wordt algemeen onderkend dat in een populistisch discours 'de wil van het volk' een centrale plaats inneemt. Aangenomen wordt dan ook dat het populistische argument – waarvan de drogredelijke variant beter bekend is onder de naam '*ad populum*-argument' – een belangrijk kenmerk is van dit type discours.¹ Dat is een logische gedachte: in een politieke context wordt met dit type argument immers betoogd dat als een grote groep van mensen iets vindt of wil, deze wil omgezet moet worden in beleid (Andone, 2016; Jansen, te verschijnen). Volgens Kienpointner (2002), Reisigl (2006) en Blassnig e.a. (2018) is het populistische argument inderdaad een belangrijk kenmerk van een populistisch discours.

Ervan uitgaand dat populistische argumentatie een type argument is dat veelvuldig wordt gebruikt door populisten, is het opvallend dat dit aspect van Wilders' bijdragen aan het politieke debat tot op heden niet is bestudeerd.² Een eerste doel van dit artikel is dan ook om te onderzoeken hoe Geert Wilders van dit type argumentatie gebruikmaakt. Wij zullen daarbij wijzen op een merkwaardige paradox: waar Wilders algemeen te boek staat als iemand die 'helder' taalgebruik bezigt (vgl. Van Leeuwen 2015, pp. 47-48), zullen wij laten zien dat zijn bijdragen in ieder geval wat betreft zijn populistische argumenten juist te karakteriseren vallen als vaag en onduidelijk. We identificeren vier stilistische kenmerken van de wijze waarop Wilders een populistisch argument naar voren brengt, die vooral in combinatie ervoor zorgen dat Wilders' teksten lastig te interpreteren zijn als het gaat om zijn gebruik van het populistische argument.

Ons artikel heeft daarnaast ook een tweede, meer algemene doelstelling. We willen met onze analyse van Wilders' discours ook een bijdrage leveren aan de studie van het populistische argument als zodanig. Onzes inziens bestaat er een grote discrepantie tussen de wijze waarop dit argument in de praktijk wordt ingezet en de manier waarop dit type argumentatie wordt beschreven in de handboeken. Deze beschrijvingen geven de redenering die aan het populistische argument ten grondslag ligt in expliciete vorm weer (zie paragraaf 2). Dergelijke handboekdefinities zijn echter niet realistisch: populistische argumenten komen in de werkelijkheid niet of nauwelijks in volledig expliciete vorm voor, zoals ook Johnson & Blair stellen:

(...) the fallacy of popularity rarely occurs in such a blatant form. You often have to dig below the surface to find it. (Johnson & Blair, 2006, p. 177)

Hoe dit argumentatietype dan wél wordt geformuleerd in echt taalgebruik, is tot op heden niet geïnventariseerd. In de literatuur zijn slechts enkele taalgebruiksgevallen bekend (zie Kienpointner, 2002; Reisingl, 2006; Oswald & Hart, 2013; Andone, 2015), maar deze worden verder niet geanalyseerd op stilistische kenmerken. Door te kijken naar echte taalgebruiksvoorbeelden van het populistische argument in Wilders' discours, komen we dus ook meer te weten over hoe dit argument daadwerkelijk wordt ingezet.³

Onze werkwijze is als volgt. We beginnen in paragraaf 2 met een korte bespreking van relevante literatuur over het populistische argument, waarbij we ingaan op de specifieke omschrijving van dit argument in de context van het politieke debat en op de redelijkheid ervan. Vervolgens doen we in paragraaf 3 verslag van onze corpusanalyse. In de conclusie (paragraaf 4) vatten we de belangrijkste inzichten samen en gaan we in op mogelijk vervolgonderzoek, dat gerelateerd is aan de retorische voordelen van de geobserveerde presentatiewijzen.

2 Het populistische argument in de context van deliberatie

In de algemene definitie van het populistische argument is de rationale die aan deze argumentatie ten grondslag ligt het idee dat als heel veel mensen dezelfde mening zijn toegedaan, het waarschijnlijk is dat deze juist is (Nolt, 1984, p. 250; Walton, Reed & Macagno, 2008, p. 124). In het overgrote deel van de argumentatietheoretische literatuur wordt dit type argumentatie dan ook gedefinieerd als een argumentatietype waarin de populariteit van een opinie wordt opgevoerd als een indicatie voor de juistheid van die opinie, zoals in (1)-(2) hieronder.

- (1) Everybody believes P; therefore P is true. (Johnson & Blair, 2006, p. 176)
- (2) It is widely held among S that P, therefore, P is true. (Godden, 2008, p. 107)

Een dergelijke redenering wordt in de handboeken als drogredelijk beschouwd. Dat komt doordat de wijdverbreidheid van een mening helemaal niets kan zeggen over de juistheid ervan; de geschiedenis laat daarvan voldoende voorbeelden zien.⁴

Volgens de definities in (1) en (2) is het standpunt van een populistisch argument descriptief van aard, wat wil zeggen dat deze een feitelijke stand van zaken beschrijft. Nolt (1984, p. 249) onderscheidt echter ook expliciet een prescriptieve variant, zoals hieronder in definitie (3), en met enige goede wil kan een prescriptief (ofwel appellerend) standpunt ook in het slot van Freemans (1995, pp. 267-268) omschrijving worden ontwaard (zie 4):

- (3) Doing X is popular, so X is permissible (or should be done).
- (4) Because many, most, all people accept a certain belief or approve of a certain course of action, we have sufficient reason to accept that belief as true or that course of action as right.

Populistisch argumenten met een appellerend standpunt worden door Andone (2016, p. 53) expliciet gekoppeld aan het politieke debat. Het gaat in haar analyses steeds om *appeals to the majority* die door Europese parlementaire onderzoekscommissies worden gebruikt ter rechtvaardiging van een beleidsvoorstel.⁵ Dat wil overigens niet zeggen dat een populistisch argument in de context van deliberatie nooit een descriptief of evaluerend standpunt bevat, zoals blijkt uit onze corpusanalyse (zie paragraaf 3).

De gedachte dat argumentatief discours, en dus ook de argumentatieve elementen daarin, kan verschillen per context, is een van de uitgangspunten van de pragma-dialectische argumentatietheorie. Centraal aan dit idee is dat het actietype waarin het argumentatieve discours plaatsvindt, medebepalend is voor de analyse en beoordeling van dat discours, en ook dat dit kan betekenen dat een bepaald type argumentatieve zet in de ene context onredelijk is en in de andere niet (Van Eemeren, 2018, pp. 129-148).⁶ Terwijl de eerder genoemde Nolt en Freeman, die de mogelijkheid van een prescriptief standpunt bij het populistische argument onderkennen, niet ingaan op de mogelijke gevolgen van het type standpunt en de context voor de beoordeling van deze argumentatie, doet Andone dit wel. Zij baseert zich daarbij op het uitgangspunt dat het in de context van deliberatie een democratisch principe is dat de meerderheid beslist, en stelt dat een populistisch argument in deze context om die reden redelijk kan zijn (Andone, 2015, p. 1; Andone, 2016, p. 53; zie ook Minot, 1980, p. 230 en Walton, 1992, p. 65).

Wij onderschrijven de gedachte dat de rationale die ten grondslag ligt aan het populistische argument in de context van deliberatie de rol betreft die de meerderheid heeft in democratische besluitvorming. Dit betekent volgens Jansen (te verschijnen) echter niet dat een populistisch argument in de context van deliberatie dus redelijk is. Zij identificeert een veelheid

aan problemen die aan een dergelijke redenering kleven, die zowel met de populistische referentie zelf als met de rechtvaardigingskracht te maken hebben: klopt het wel dat de genoemde groep mensen de beweerde opinie heeft, en klopt het wel dat als in een democratie de meerderheid van de bevolking iets vindt, dit automatisch moet worden omgezet in beleid? Hoewel wij hier niet de ruimte hebben om alle problemen te bespreken die Jansen met betrekking tot deze vragen opsomt, willen we hier in ieder geval het punt noemen dat in een indirecte, representatieve democratie politieke besluiten worden genomen op basis van een parlementaire meerderheid en niet op basis van de meerderheid van de inwoners van een land, en dat deze besluitvorming wordt begrensd door constitutionele beperkingen die bijvoorbeeld beogen rechten van minderheden te waarborgen. Dit maakt de rechtvaardigingskracht van een populistisch argument in een politieke context dubieus.

Zoals de omschrijvingen van het populistische argument in (1)-(4) laten zien, kan de groep mensen op wiens mening een beroep wordt gedaan verschillen in grootte. In sommige definities uit de literatuur wordt gesproken over 'alle' mensen (waarschijnlijk veelal hyperbolisch bedoeld), in andere over 'de meerderheid', en in weer andere over 'veel' en 'heel veel'; in onze corpusanalyse kwamen wij nog meer manieren tegen waarmee een beroep wordt gedaan op een groep mensen. Logischerwijs zal het populistische argument in de context van deliberatie in ieder geval een meerderheid moeten betreffen. Populisten zullen echter vaak een beroep doen op 'het volk', 'de [hardwerkende] mensen', 'de burger', 'de mannen en vrouwen van Nederland', enzovoort. Zij doelen daarmee helemaal niet per se op een meerderheid van de (stemgerechtigde) bevolking maar op het 'ware' volk, die alleen die leden van het volk betreft die écht het volk zijn: het 'authentieke' volk (Müller, 2017, pp. 38-39; Mudde & Kaltwasser, 2017, p. 24 e.v.). Hiermee wordt een morele categorie aangeduid die bestaat uit zuivere, onschuldige, altijd hardwerkende mensen, die slachtoffer zijn van een corrupte elite, die keer op keer besluiten neemt die tegen de belangen van deze mensen ingaat. Deze morele component van het 'echte' volk wordt door populistten soms geëxpliciteerd in uitspraken als 'de gewone mensen' en 'de hardwerkende/belastingbetalende burger', maar hij blijft evengoed ook vaak verzwegen. Voor ons onderzoek naar de formulering van populistische argumenten door Wilders hebben we ons daarom op alle voorkomens van verwijzingen naar het volk gericht, ook wanneer een morele component daarin niet is geëxpliciteerd.

3 Corpusanalyse

Om te onderzoeken hoe Geert Wilders het populistische argument inzet in het politieke debat, en een beeld te krijgen van hoe dit argumentatietype feitelijk wordt gepresenteerd, hebben we een corpus van 27 teksten van de hand van Wilders geanalyseerd. Deze teksten zijn afkomstig van de website van de Partij Voor de Vrijheid (www.pvv.nl) en betreffen alle Nederlandstalige teksten met Wilders als auteur die in november 2016 op deze website de periode augustus 2015 tot november 2016 besloegen. Het gaat om bijdragen aan Kamerdebatten over steun aan Griekenland (19 augustus 2015), het asielbeleid (19 september 2015), vluchtelingen (14 oktober 2015), de aanslag in Parijs (15 januari 2015), de instroom van asielzoekers (11 februari 2016), de EU-top (15 maart 2016), de aanslagen in Brussel (29 maart 2016 en 7 april 2016), de uitkomst van het Oekraïne-referendum (13 april 2016), de Brexit (27 juni 2016), de nasleep van de legercoup in Turkije (13 september 2016), Wilders' bijdragen aan de Algemene Politieke Beschouwingen (16 september 2015 en 21 september 2016), een open brief aan premier Rutte ('Waar bent u?', 6 januari 2016), een toespraak in Brussel voor aanhangers van het Vlaams Belang (4 maart 2016), een open felicitatie aan de Britten met 'Independance Day' (24 juni 2016), een aankondiging van de presentatie van het onderzoeksrapport 'Echte Democratie' (12 september 2016), interviews in *De Limburger* (21 mei 2016) en *De Telegraaf* (18 november 2016), en drie tweets⁷. Het bevat ook de uitgeschreven versies van de teksten die hij, gebruikmakend van zijn spreekrecht, uitsprak in de tweede rechtszaak die tegen hem werd gevoerd (over de 'minder Marokkanen' uitspraken; uitgesproken op 25 november 2015, 18 maart 2016, 23 september 2016, 17 november 2016 en 23 november 2016).

Voor onze analyse hebben we ons in het corpus gericht op alle verwijzingen naar mensen of groepen mensen in de samenleving, verwijzingen naar 'Nederland' wanneer dit woord als metoniem voor de inwoners van Nederland wordt gebruikt, en onbepaalde voornaamwoorden als 'ieder- een' of 'niemand' wanneer (blijkens de context) met deze woorden naar kiezers wordt verwezen (vergelijk Van Leeuwen, 2015, pp. 110-112). Voordat we hieronder ingaan op onze bevindingen, willen we opmerken dat het bijzonder lastig was om de door ons geanalyseerde teksten argumentatief te duiden. In argumentatief opzicht is zijn discours, althans wanneer het zijn populistisch argumenten betreft, vaag, onhelder en impliciet. Wilders' teksten bevatten veelal allerlei statements die als standpunt lijken te fungeren, maar ontberen tegelijkertijd een heldere, transparante betooglijn. Het discours lijkt opgebouwd uit allerlei losstaande opmerkingen waarbij op

het eerste gezicht meestal niet duidelijk is hoe deze zich tot elkaar verhouden, omdat verbale indicatoren die verbanden aangeven veelal ontbreken. En in de relatief spaarzame keren dat er wel een argumentatieve indicator wordt gebruikt, creëert deze vaak een nieuw analytisch probleem, doordat het gelegde verband inhoudelijk gezien niet logisch is. Dat we in veel gevallen toch tot een argumentatieve interpretatie kwamen, kunnen we verantwoorden met een beroep op (macro-, micro- en/of meso-context, achtergrondinformatie en de maximaal argumentatieve interpretatie (Van Eemeren & Grootendorst, 2015).

3.1 Niet-argumentatieve populistische verwijzingen en gewone kentekenargumentatie

Een eerste bevinding is dat populistische verwijzingen niet altijd een argumentatieve functie hebben, zoals in (5) (de populistische referenties hebben we gecursiveerd):

- (5) Wat een geweldige, historische dag was het vorige week donderdag 23 juni 2016. Het Verenigd Koninkrijk koos voor Brexit, voor nationale soevereiniteit, voor onafhankelijkheid en tegen het almachtige Brussel, de EU-superstaat en al die eurofiele politici. Bevrijd van Brussel, mooier kan het niet. En dat na een referendum, na maanden van publiek debat, wat een prachtig democratisch feest. En *iedereen in Europa* heeft het gezien. *Miljoenen mensen* voelen zich hierdoor gesterkt.⁸

Afgezien van het feit dat in deze alinea geen standpunt valt te ontdekken waarvoor de populistische referentie als ondersteuning kan dienen, ontbreekt zo'n standpunt ook in de verdere tekst.⁹ Een populistische referentie is dus niet per se een aanwijzing van een populistisch argument.

Een tweede bevinding is dat wanneer een populistische verwijzing wel een argumentatieve functie heeft, dit ook niet per se betekent dat er sprake is populistische argumentatie. Een populistische verwijzing kan namelijk ook als argumenten fungeren in 'gewone' kentekenargumentatie. Dit is het geval in (6):

- (6) De Nederlandse democratie verkeert in zwaar weer. *Burgers hebben steeds minder vertrouwen in de politiek en herkennen zich niet in de beslissingen van de Tweede Kamer* – vaak zijn dit compromissen van compromissen. Over belangrijke onderwerpen zoals bijvoorbeeld het lidmaatschap van de EU en de massa-immigratie kan de kiezer zich slechts eens in de vier jaar uitspreken.¹⁰

In dit fragment vormt de eerste uitspraak – dat de Nederlandse democratie in zwaar weer zit – het standpunt; de populistische referentie (gecursiveerd) is het argument. In deze argumentatie wordt het feit dat burgers steeds minder vertrouwen hebben in de politiek en zich niet herkennen in de beslissingen van de Tweede Kamer opgevoerd als een teken dat de Nederlandse democratie in slecht weer verkeert. Omdat het standpunt niet de mening uitdrukt van de burgers naar wier mening in de populistische referentie wordt verwezen, is er geen sprake van een populistisch argument. Was er wel sprake geweest van een populistisch argument, dan had het iets moeten zijn als ‘De beslissingen die in de Tweede Kamer worden genomen zijn slecht, want de burgers vinden dat.’

3.2 Stilistische kenmerken van het populistische argument

Onze systematische argumentatieve analyse van verwijzingen naar ‘de mensen in het land’ in het corpus leverde twintig populistische argumenten op. Een gedetailleerde, kwalitatieve analyse van deze gevallen bevestigt onze verwachtingen: in de door ons onderzochte teksten beroept Wilders zich in geen enkel geval op een populistisch argument in de vorm zoals die in de literatuur wordt beschreven. Hoewel Wilders met enige regelmaat argumentatief een beroep doet op wat ‘het volk’ wil of vindt, kan hij nergens betrappt worden op de expliciete redenering dat een standpunt zou moeten worden geaccepteerd omdat veel mensen dat standpunt onderschrijven.

3.2.1 *Afwezigheid van indicatoren*

Een eerste stilistisch kenmerk van Wilders’ populistische argumenten is dat Wilders vrijwel nooit het argumentatieve verband expliciteert tussen het argument (de populistische referentie) en het standpunt waarin Wilders zich voorstander toont van hetzelfde standpunt. We bedoelen daarmee dat impliciet blijft dat hij vindt dat zijn standpunt houdbaar is *omdat* veel mensen het met dat standpunt eens zijn. Een argumentatieve indicator als ‘want’, ‘omdat’, ‘daarom’, ‘dus’ enzovoort, die wel aanwezig is in de definities die in de literatuur van het populistische argument worden gegeven (zie *therefore* in (1) en (2)), komt bij Wilders dus niet voor.

In onderstaand fragment (7) komt wel een argumentatieve indicator voor, maar niet een die de populistische referentie aan het standpunt verbindt. In dit fragment spreekt Wilders over de uitkomst van het Brexit-referendum, zoals blijkt uit de eerste regels:

- (7) Donderdag 23 juni 2016 gaat de geschiedenis in als Independence Day. De eurofiele elite is verslagen. Groot-Brittannië wijst Europa de weg

naar de toekomst en de bevrijding. Het is nu tijd voor een nieuwe start, vertrouwend op eigen kracht en soevereiniteit. Ook in Nederland.

Uit een recente peiling (EenVandaag) blijkt dat een meerderheid van de Nederlanders een referendum over het EU-lidmaatschap wil en dat er zelfs meer Nederlanders voorstander zijn van een exit dan van in de EU blijven.

De Nederlandse bevolking verdient ook een referendum. De PVV eist daarom een volksraadpleging over NExit, een Nederlandse EU exit. De Nederlanders moeten zo snel mogelijk de kans krijgen om zich uit te spreken over Nederlands lidmaatschap van de Europese Unie.¹¹

De indicator 'daarom' staat in de een-na-laatste zin. Aangezien 'daarom' een argumentatieve indicator is die vooruitwijst naar een standpunt (Van Eemeren & Snoeck Henkemans, 2016, p. 68), mag worden aangenomen dat de zinsnede die erna volgt een standpunt bevat, namelijk: 'er moet een volksraadpleging over NExit, een Nederlandse EU-exit komen' (dit standpunt zit indirect in de uitspraak dat de PVV dit eist). De tekst die aan 'daarom' voorafgaat ('de Nederlandse bevolking verdient een referendum') fungeert dan als een argument voor dit standpunt. Het populistische argument is te vinden in de gecursiveerde alinea, en bestaat uit nevenschikkende argumentatie, zoals we afleiden uit het nevenschikkende voegwoord 'zelfs' (Van Eemeren & Snoeck Henkemans, 2016, p. 67). Dit argument lijkt als ondersteuning te dienen bij het argument uit de slotalinea ('de Nederlandse bevolking verdient een referendum'), waardoor dit laatste argument als substandpunt fungeert en de populistische referentie als subargumentatie:

- 1 Er moet een volksraadpleging over NExit, een Nederlandse EU-exit komen
- 1.1 De Nederlandse bevolking verdient een referendum
- 1.1.1a Een meerderheid van de Nederlanders wil een referendum over het EU-lidmaatschap
- 1.1.1b Meer Nederlanders zijn voorstander van een exit dan van in de EU blijven
- 1.1.1a/b.1 Dit blijkt uit een recente peiling van EenVandaag

Hoewel deze argumentatieve reconstructie van (7) inhoudelijk gezien hout snijdt, is de reconstructie niet geheel zonder problemen. Behalve dat er geen argumentatieve indicator is die de opinie van 'een meerderheid van de Nederlanders' verbindt aan het standpunt (zoals in de standaardbeschrijvingen van het populistische argument), bevindt dit populistische argument zich bovendien in een andere alinea dan die waarin het standpunt

staat. Argument en standpunt worden dus als twee los van elkaar staande beweringen gepresenteerd. De reconstructie wordt bovendien bemoeilijkt doordat men zich zou kunnen afvragen of de slotzinnen van de openingssalinea van (7) niet ook een standpunt bevatten, namelijk: ‘Het is ook in Nederland nu tijd voor een nieuwe start, vertrouwend op eigen kracht en soevereiniteit’. Het is echter niet duidelijk hoe dit mogelijke standpunt zich verhoudt tot de eerder door ons geïdentificeerde standpunten; om deze reden hebben we dit element niet in onze reconstructie opgenomen.

Het ontbreken van argumentatieve indicatoren is overigens een algemeen verschijnsel van argumentatief discours (vgl. Van Eemeren & Snoeck Henkemans, 2016, p. 67) en gebeurt bijvoorbeeld ook in andere echte taalgebruiksvoorbeelden van het populistische argument die in de literatuur worden gegeven (zie Kienpointner, 2002; Reisigl, 2006; Oswald & Hart, 2013; Andone, 2015). Dat neemt echter niet weg dat het relevant is dit als een kenmerk van Wilders’ presentatie van populistische argumenten te benoemen, niet alleen omdat de afwezigheid van een argumentatieve indicator een duidelijke afwijking is van hoe het populistische argument in de handboeken gekarakteriseerd wordt, maar ook omdat dit een van meerdere oorzaken is van de vage en impliciete manier waarop Wilders populistische argumenten presenteert. Daar komt bij dat er op dit punt wel degelijk een verschil lijkt te zijn tussen Wilders’ populistische argumenten en de echte taalgebruiksvoorbeelden van dit argumentatietype die uit de literatuur bekend zijn. In die laatste gevallen is het namelijk geheel duidelijk wat het standpunt is, aangezien dit in directe nabijheid van het argument wordt genoemd zonder afleidende of onderbrekende tekstdelen met een andere functie. Wilders’ discours wordt daarentegen gekenmerkt door de aanwezigheid van meerdere uitspraken die als standpunt zouden kunnen worden opgevat, die vaak op heel andere plekken in de tekst staan. Het gevolg is dat, wanneer zo’n indicator afwezig is, het standpunt en het feit dat veel mensen dit standpunt delen als twee losstaande opmerkingen worden gepresenteerd. Precies dat maakt de interpretatie van Wilders’ populistische argumenten ingewikkeld.

3.2.2 *Impliciete standpunten*

Een tweede kenmerk van Wilders’ presentatie van het populistisch argument is dat het standpunt dat wordt ondersteund door een beroep op de mening van ‘het volk’, vaak impliciet blijft.¹² Een illustratie vormt de tweet in (8), die een reactie vormt op het feit dat er tegen Wilders vervolging werd ingesteld vanwege zijn ‘minder Marokkanen’-uitspraak:

(8) Tweet @geertwilderspvv:

Vervolgd voor wat miljoenen mensen vinden. #politiekproces #pleurop¹³

Naar ons idee is deze tweet argumentatief bedoeld en neemt Wilders hier een impliciet een standpunt in. Er zijn twee interpretaties mogelijk voor een standpunt. De eerste wordt opgeroepen door de hashtag 'pleurop' en luidt: 'Het is belachelijk dat ik vervolgd word voor mijn "minder Marokkanen"-uitspraak'. In dat geval is de argumentatieve reconstructie van (8) als volgt:

- (1 Het is belachelijk dat ik vervolgd word voor mijn "minder Marokkanen"-uitspraak)¹⁴
- 1.1 Miljoenen mensen vinden wat ik heb gezegd [namelijk dat er minder Marokkanen moeten zijn in Nederland]
- (1.1' Als miljoenen mensen vinden wat ik heb gezegd, is het belachelijk dat ik ervoor vervolgd word)

De tweede interpretatiemogelijkheid wordt opgeroepen door de hashtag 'politiekproces' en luidt: 'Dit is een politiek gemotiveerd proces'. In dat geval luidt de argumentatieve reconstructie:

- (1 Dit is een politiek gemotiveerd proces)
- 1.1a Ik word voor mijn uitspraak vervolgd
- 1.1b Miljoenen mensen vinden wat ik heb gezegd
- (1.1' Als miljoenen mensen vinden wat ik heb gezegd maar ik ervoor word vervolgd, is dat een aanwijzing dat dit een politiek gemotiveerd proces is)

Afhankelijk van de interpretatie van het standpunt, is er in (8) al dan niet sprake van een populistisch argument. In de eerste interpretatie van de tweet is dit wel het geval, omdat hier uit het feit dat miljoenen mensen een bepaalde mening hebben, wordt geconcludeerd dat deze mening dus juridisch aanvaardbaar is. Aan deze redenering ligt de veronderstelling ten grondslag dat het onwaarschijnlijk is dat een uitspraak juridisch onacceptabel is als miljoenen mensen erachter staan. In de tweede interpretatie is daarentegen sprake van gewone kentekenargumentatie. Hier wordt het standpunt dat er sprake is van een politiek gemotiveerd proces verdedigd door in het argument een aanwijzing te geven die dit standpunt aannemelijk maakt, namelijk dat de mening waarvoor Wilders wordt vervolgd door vele mensen wordt gedeeld. Wilders lijkt hier te suggereren dat de vele aanhangers die zijn standpunt heeft een (politieke) reden is om hem als

politieke opponent uit te schakelen. Er is in deze interpretatie geen sprake van een populistisch argument, aangezien de mening van ‘miljoenen mensen’ niet terugkomt in het standpunt.¹⁵

3.2.3 Vage werkwoorden

Een derde punt waarop Wilders' presentatie van populistische argumenten afwijkt van de standaardbeschrijving in de literatuur, is op het punt van werkwoordgebruik. In de standaarddefinities van het populistische argument worden werkwoorden opgevoerd die duidelijk aangeven dat mensen een bepaalde mening zijn toegedaan. In sommige populistische argumenten van Wilders komen we inderdaad werkwoorden tegen die een mening aangeven, zoals *denken, ja/nee zeggen, voorstander zijn van*, etc. Maar in ons corpus vinden we ook werkwoorden die niet per se een opinie uitdrukken, zoals *spuugzat zijn, zich realiseren, vertrouwen hebben, zien en snappen*. Er is een interpretatieslag nodig om te zien dat deze werkwoorden, althans in de context van een populistisch argument, een opinie impliceren of vooronderstellen – zoals in fragment (9):

- (9) Mijn hart bloedt als ik zie wat voor foute keuzes dit kabinet maakt, mijn hard bloedt als ik zie hoe het gaat met onze ouderen. Iedere dag krijgen wij e-mails van mensen die onze hulp nodig hebben, maar aan hun lot worden overgelaten. Die het niet snappen waarom het kabinet wel de asielzoekers wat gratis geeft en hun niet. En ik geef ze gelijk. Het kan niet, het mag niet, het is beschamend.¹⁶

Naar ons idee kan deze passage argumentatief als volgt worden gereconstrueerd:

- 1 Het kan niet, mag niet, is beschamend dat het kabinet wel de asielzoekers wat gratis geeft en onze ouderen/mensen die hulp nodig hebben niet
- 1.1a Mensen snappen het niet
- 1.1b Ik geef ze gelijk

In (9) beroept Wilders zich op een populistisch argument om het standpunt te verdedigen dat het schandelijk is dat asielzoekers dingen gratis krijgen en Nederlanders niet. In de formulering van de populistische verwijzing stelt hij dat mensen ‘het niet snappen’. De semantiek van het werkwoord ‘snappen’ bevat niet noodzakelijkerwijs een opinie: als iemand iets niet ‘snapt’, betekent dat niet automatisch dat diegene het daarmee oneens

is. Sterker nog, als iemand letterlijk iets niet snapt of niet begrijpt, kan diegene niet weten of hij/zij het ermee eens is: het ergens mee (on)eens zijn vooronderstelt immers begrip. In (9) wordt 'snappen' echter niet gebruikt in deze letterlijke betekenis, maar in een context waarbij het directe object bij 'snappen' een negatief verschijnsel is. Dit betekent dat hetgeen wat in (9) door 'mensen' niet 'gesnapt' zou worden, niet iets moeilijks of ingewikkelds is, maar iets dat een negatieve evaluatie krijgt, namelijk een bepaalde beleidspraktijk die als 'beschamend' wordt getypeerd. In deze context betekent iets niet snappen dat men een negatieve mening heeft over een bepaalde zaak.

Het populistische argument kan dus gepresenteerd worden met andere werkwoorden dan de werkwoorden die standaard in de literatuur worden gebruikt bij de beschrijving van dit type argumentatie. Daar zit ook een strategisch aspect aan. Werkwoorden zoals 'snappen' en 'zich realiseren' presupponeren de waarheid van hun object. Als mensen 'snappen' of 'zich realiseren' dat iets wel of niet het geval is of wel of niet moet gebeuren, dan is in dergelijke uitingen voorondersteld dat het objectief klopt dat de zaak in kwestie inderdaad het geval is (of juist niet), of dat het objectief juist is om een actie te ondernemen (of juist na te laten).

3.2.4 *Constructies zonder werkwoord*

Een vierde en laatste kenmerk van Wilders' presentatie van het populistische argument is het gebruik van een constructie waardoor het werkwoord dat uitdrukking geeft aan de mening van 'het volk' achterwege blijft. Het betreft hier formuleringen zoals '*in naam van* [het volk]'; '*namens* [miljoenen Nederlanders]' of '*samen met* [miljoenen Nederlanders]'. Dergelijke formuleringen vormen eveneens een afwijking van de standaardpresentatiewijze van het populistische argument, zoals beschreven in de literatuur. Een voorbeeld is te vinden in fragment (10), afkomstig uit Wilders' bijdrage aan de Algemene politieke beschouwingen van 2015:

- (10) Ik zeg u allen: jullie zijn Nederland niet. Het hart van Nederland klopt al lang niet meer hier in deze zaal. Het echte hart van Nederland klopt daarbuiten, waar het Nederlandse volk is, waar ons volk woont. Dat is het echte Nederland. In naam van al deze miljoenen mensen die u niet meer vertegenwoordigt zeg ik:
 Doe uw plicht. Hou op met wegstijven.
 Sta voor Nederland.
 Kies voor ons volk.
 Sta aan de goede kant van de geschiedenis.

Vecht voor onze toekomst.
 Stop die islamitische invasie.
 En laat Nederland alsjeblijft Nederland blijven.¹⁷

In dit fragment presenteert Wilders zich nadrukkelijk als vertegenwoordiger van het Nederlandse volk. De constructie ‘in naam van’ *impliceert* dat ‘miljoenen mensen’ Wilders’ standpunten delen die hij in de tweede helft van de passage in (10) opsomt (‘doe uw plicht’ t/m ‘En laat Nederland alsjeblijft Nederland blijven’). Om deze reden en in ogeschouw genomen dat het hier om een bijdrage aan een debat gaat, hebben wij de constructie geanalyseerd als onderdeel van een populistisch argument, ook al omdat er binnen deze context geen andere relevante bedoeling aan het verwijzen naar de mening van miljoenen mensen kan worden toegekend.

- 1 Doe uw plicht (...) En laat Nederland alsjeblijft Nederland
 blijven
 (1.1a Miljoenen Nederlanders (die u niet meer vertegenwoordigt)
 willen dit)
 1.1b Ik zeg dit namens hen
 (1.1a-b’ Als ik X zeg namens miljoenen Nederlanders (die u niet meer
 vertegenwoordigt), dan moet X worden bewerkstelligd)

Zoals uit deze analyse blijkt, blijft met deze constructie het populistische argument *zelf*, dat wil zeggen het argument waarin wordt beweerd dat een groep mensen een bepaalde mening heeft (hier 1.1a), impliciet. Het moge duidelijk zijn dat een dergelijke impliciete presentatiewijze sterk afwijkt van de manier waarop het populistische argument in de handboeken wordt omschreven.

4 Conclusie

In dit artikel hebben wij onderzocht hoe Geert Wilders zijn populistische argumenten stilistisch presenteert. Daarmee hebben we niet alleen een leemte willen vullen in de studie van Wilders’ politieke discours, maar ook een bijdrage willen leveren aan de studie van het populistische argument als zodanig. Ons onderzoek laat zien dat er een grote discrepantie bestaat tussen de wijze waarop dit argument in de praktijk wordt ingezet en de manier waarop dit type argumentatie wordt beschreven in de handboeken. Vanuit een argumentatief oogpunt is Wilders’ politieke discours vaak vaag

en lastig te interpreteren – althans wat betreft populistische argumenten. We hebben vier stilistische factoren geïdentificeerd die kenmerkend zijn voor Wilders' presentatie van populistische argumenten: 1) het achterwege laten van argumentatieve indicatoren; 2) het standpunt impliciet laten; 3) het gebruik van atypische werkwoorden om te verwijzen naar 'de wil van het volk' en 4) het gebruik van constructies waardoor het werkwoord dat 'de wil van het volk' aanduidt in het geheel achterwege blijft. Al met al laat onze exploratieve studie zien dat Wilders, die algemeen bekend staat als iemand die 'helder' taalgebruik bezigt, in zijn gebruik van populistische argumenten juist vaag en onduidelijk is, en dat hij zijn populistische argumenten stilistisch heel anders presenteert dan de standaardbeschrijvingen in de literatuur.¹⁸ Om een algemener beeld te krijgen van de formulering van populistische argumenten in echt (politiek) taalgebruik zou ook het discours van andere politici hierop moeten worden geanalyseerd.

Een vraag waar wij in de analyses nog geen uitgebreide aandacht aan hebben besteed, is in hoeverre een dergelijke presentatiewijze voor een discussiant strategisch kan zijn. Wij willen daar op deze plek graag een aantal observaties over delen. Zoals we in paragraaf 2 beschreven, is een standaardopvatting de literatuur dat de descriptieve variant van het populistische argument onredelijk is wanneer deze berust op de premisse dat het waarschijnlijk is dat een grote groep mensen het bij het juiste eind heeft. Ook gaven we daar aan dat wij Jansens (te verschijnen) opvatting volgen dat prescriptieve populistische argumenten berustend op de premisse dat de meerderheid beslist, eveneens drogredelijk is. In de uitgebreide pragmadilectiek wordt ervan uitgegaan dat het voor discussianten gunstig is om drogredenen niet 'openlijk' te begaan, maar de drogredelijkheid te 'verhullen'; uit experimenteel onderzoek is namelijk gebleken dat gewone taalgebruikers het gebruik van drogredenen afkeuren (Van Eemeren, Garssen & Meuffels, 2009) en ook dat zij verhulde drogredenen als redelijker beoordelen (omdat zij de drogredelijkheid dan dus minder opmerken) (Van Eemeren, Meuffels & Garssen, 2012; 2015; Van Eemeren & Garssen, 2019). In dit licht is een verhulde presentatiewijze voordelig: mocht een discussiant gewezen worden op de drogredelijkheid van zijn argumentatie, dan kan deze ontkennen een dergelijk argument te hebben ingezet. Wanneer argumentatieve indicatoren afwezig zijn en/of het standpunt impliciet blijft en/of een constructie zonder werkwoord (zoals 'in naam van') wordt gebruikt, kan een discussiant claimen dat hij enkel de mening van 'de mensen' wilde benadrukken of doorgeven, en niets meer dan dat – hij kan, met andere woorden, volhouden dat zijn verwijzing niet-argumentatief van aard was. Een impliciet standpunt kan daarnaast ook de mogelijkheid openlaten dat

er sprake is van reguliere kentekenargumentatie.¹⁹ Verder is het gebruik van een atypisch werkwoord om naar de mening van 'het volk' te verwijzen niet alleen voordelig omdat een discussiant hiermee kan presupponeren dat een bepaalde mening correct is, maar ook omdat het met deze presentatiewijze minder opvalt dat er sprake is van een populistisch argument – het is immers minder duidelijk dat aan 'het volk' een opinie wordt toegeschreven.

Uitgaande van de in de vorige alinea genoemde studies is het theoretisch te motiveren dat aan Wilders' presentatie van het populistische argument retorische voordelen zitten. Voor vervolgonderzoek zou het dan ook interessant zijn om deze hypothese experimenteel te toetsen. Wordt een impliciete populistische drogreden inderdaad als redelijker beoordeeld dan een 'openlijke' variant? Voordat dergelijk onderzoek zinvol is, zou echter eerst theoretisch gemotiveerd moeten worden of de vier kenmerken die wij hebben geïdentificeerd voldoende en noodzakelijk zijn om een 'mimetisch effect' (Van Eemeren, Garssen & Meuffels, 2015, p. 83) te bereiken dat nodig is om te kunnen spreken van een verholde drogreden. Omdat het mimetische effect parasiteert op de redelijke variant van een bepaalde discussiezet, zou eerst uitgebreid in kaart moeten worden gebracht wanneer een populistisch argument redelijk is. Bovendien veronderstelt dergelijk onderzoek een antwoord op de vraag waarom populistische politici een populistische drogreden überhaupt zouden willen verhullen. Populisten staan er juist om bekend dat zij zich nadrukkelijk als doorgeefluik van het volk presenteren. De vraag is dan ook of een politicus als Wilders, wanneer hij op de onredelijkheid van het gebruik van een populistisch argument zou worden aangevallen, niet juist zou benadrukken dat hij vindt dat de wil van het volk moet worden omgezet in beleid. Experimenteel onderzoek zou volgens ons dan ook moeten worden voorafgegaan door theoretisch vervolgonderzoek en uitgebreider corpusonderzoek naar (de formulering van) populistische argumenten.

Noten

- 1 De conventie om de klassieke, Latijnse benamingen van de bekende drogredenen slechts voor de drogredelijke varianten te gebruiken en niet voor de neutrale (in principe redelijke) tegenhangers is afkomstig van Van Eemeren (2018, p. 121). Van Eemeren & Snoeck Henkemans (2016, p. 114) noemen de neutrale variant 'populistische argumentatie'.
- 2 Van Leeuwen (2015, pp. 108-127) en Van Leeuwen & Van Vliet (2019) kijken wel naar 'people centrality' door o.a. verwijzingen naar 'het volk' en mate van perspectieftoekenning te analyseren, maar doen dat niet vanuit een argumentatie-theoretisch kader.

- 3 Hiermee sluiten we aan bij de groeiende belangstelling binnen de argumentatietheorie voor de strategische presentatie van argumentatie; zie voor overzichten van relevante publicaties de inleidingen van Jansen & Snoeck Henkemans (2020); Boogaart, Jansen & Van Leeuwen (te verschijnen).
- 4 Wij hebben het hier uitdrukkelijk niet over gevallen waarin een mening wijdverbreid is onder een groep experts, zoals in de argumentatie dat het wel juist moet zijn dat menselijk gedrag de oorzaak is van de opwarming van de aarde, omdat de overgrote meerderheid van klimaatwetenschappers dit beweert. Walton (1999, p. 102) spreekt in zo'n geval van een *bolstered argument*, waarin de combinatie van het populistische argument met een ander argument (in dit geval autoriteitsargumentatie) een additionele ondersteuning van het standpunt oplevert die de argumentatie redelijk kan maken (zie hierover ook Jansen, 2018; Jansen, te verschijnen).
- 5 Zowel Van Eemeren & Snoeck Henkemans (2016, p. 114) als Walton (1992, p. 87; 1999, p. 200; vergelijk Walton, Reed & Macagno, 2008, p. 123) hanteren een algemene definitie van het populistische argument die alle typen standpunten omvat (een standpunt is aanvaardbaar / moet worden geaccepteerd omdat heel veel mensen het ermee eens zijn).
- 6 Zie in dit verband ook de bijdrage van Van Haaften aan dit themanummer.
- 7 <https://twitter.com/geertwilderspvv/status/686106599463751680>; <https://twitter.com/geertwilderspvv/status/690863768885133312>; <https://twitter.com/geertwilderspvv/status/786842758405320704>. Pagina's voor het laatst bezocht op 08-02-2020.
- 8 Inbreng Geert Wilders debat over Brexit, 27 juni 2016, <https://www.pvv.nl/index.php/36-fj-related/geert-wilders/9203-inbreng-geert-wilders-debat-over-brexit.html>, pagina voor het laatst bezocht op 08-02-2020. We geven de tekstfragmenten weer zoals we ze hebben aangetroffen, d.w.z. in de oorspronkelijke lay-out qua witregels en inclusief taal- en spelfouten.
- 9 De tekst waaruit (5) afkomstig is, lijkt als doel te hebben te betogen dat de Europese bevolking de Europese politieke instituties en hun mainstream politieke representanten niet langer accepteert. Er komen in deze tekst verschillende populistische referenties voor, die elk als een herhaling van dit hoofdstandpunt kunnen worden opgevat: '(...) de bevolking pikt hun [van 'de Junckers, de Camerons, de Ruttes, en alle anderen'] arrogantie niet langer', '[de bevolking] pikt het niet langer dat men de gewone man en vrouw negeert', '(...) de gewone man en vrouw gruwelt [daarvan]' en 'mensen willen weer dat er naar ze geluisterd wordt'. Bij enkele van die referenties is het verdedigbaar dat ze toch een argumentatieve functie hebben, namelijk bij een indirect of impliciet standpunt dat zou kunnen worden afgeleid uit de specificaties van de zaken die niet meer worden gepikt of waarvan men gruwelt. Volgens Wilders pikt men het bijvoorbeeld niet langer dat asielzoekers met miljoenen tegelijk binnen worden gelaten, en dit zou kunnen wijzen op het indirecte standpunt dat dit niet moet gebeuren. Bij de recursieerde populistische verwijzingen in (5) is zo'n argumentatieve lezing echter niet mogelijk.
- 10 'PVV presenteert onderzoeksrapport Echte Democratie', 12 september 2016, <http://pvv.nl/index.php/36-fj-related/geert-wilders/9246-pvv-presenteert-onderzoeksrapport-echte-democratie.html>, pagina voor het laatst bezocht op 08-02-2020.
- 11 'PVV feliciteert Britten met Independence Day!', 24 juni 2016, <https://pvv.nl/36-fj-related/geert-wilders/9201-pvv-feliciteert-britten-met-independence-day.html>, pagina voor het laatst bezocht op 08-20-2020.
- 12 Van Haaften (2019, p. 317) komt tot dezelfde bevinding en vormt een empirische ondersteuning van Johnson en Blair's claim dat de 'blatant' vorm (de expliciete redenering

- uit de handboeken) van de *ad populum* drogreden vrijwel nooit voorkomt vanwege het impliciet laten van het standpunt (2006, p. 177).
- 13 'Politiek proces. Pleur op', 14 oktober 2016, <http://www.pvv.nl/index.php/36-fj-related/geert-wilders/9314-politiek-proces-pleur-op.html>, pagina voor het laatst bezocht op 08-02-2020.
 - 14 In navolging van de conventies van de pragma-dialectiek geven we in de argumentatieve reconstructies impliciete argumentatieve elementen tussen haakjes weer.
 - 15 Bij de tweede argumentatieve reconstructie is overigens ook nog een andere interpretatie mogelijk, waarbij het standpunt 'Dit is een politiek gemotiveerd proces' wel degelijk door een populistisch argument wordt ondersteund. In een dergelijke interpretatie suggereren argumenten 1.1a en 1.1b dat er geen reden is om Wilders te vervolgen, omdat Wilders' standpunt over Marokkanen door miljoenen Nederlanders wordt gedeeld, hetgeen de juistheid van Wilders' standpunt zou ondersteunen (= een populistisch argument). De afwezigheid van een goede reden om Wilders te vervolgen, zou de rechtszaak in een dergelijke redenering dan politiek gemotiveerd maken.
 - 16 Inbreng Geert Wilders bij debat Algemene Politieke Beschouwingen 2015, 16 september 2015, <http://pvv.nl/index.php/36-fj-related/geert-wilders/8635-apb2015.html>, pagina voor het laatst bezocht op 08-02-2020.
 - 17 Inbreng Geert Wilders bij debat Algemene Politieke Beschouwingen 2015, 16 september 2015, <http://pvv.nl/index.php/36-fj-related/geert-wilders/8635-apb2015.html>, pagina voor het laatst bezocht op 08-02-2020.
 - 18 Overigens is het veelal de *combinatie* van twee of meer van de besproken stilistische factoren die maken dat het lastig is om populistische argumenten in Wilders' discours te herkennen. Het ontbreekt ons in dit artikel hier nader op in te gaan; zie hiervoor Jansen & Van Leeuwen (2018) en Jansen & Van Leeuwen (ingediend).
 - 19 Van Haaften in dit themanummer constateert ook dat een van de kenmerken van Wilders' taalgebruik is dat standpunten impliciet worden gelaten, en benoemt daarvan nog andere retorische voordelen.

Literatuur

- Andone, C. (2015). Engagement et non-engagement dans les appels à la majorité par des hommes politiques. *Argumentation et analyse du discours*, 15, 13 pp. Te downloaden via: <https://aad.revues.org/2021#tocto1n3>
- Andone, C. (2016). Argumentative patterns in the political domain: The case of European parliamentary committees of inquiry. *Argumentation*, 30, 45-60.
- Blassnig, S., Büchel, F., Ernst, N., & Engesser, S. (2018). Populism and informal fallacies: An analysis of right-wing populist rhetoric in election campaigns. *Argumentation*, 33(1), 107-136.
- Boogaart, R., Jansen, H., & Van Leeuwen, M. (te verschijnen). *The language of argumentation*. Cham: Springer.
- Eemeren, F.H. van (2018). *Argumentation theory: A pragma-dialectical perspective*. Cham: Springer.
- Eemeren, F.H. van, Garssen, B., & Meuffels, B. (2009). *Conceptions of reasonableness*. Dordrecht: Springer.
- Eemeren, F.H. van, Garssen, B., & Meuffels, B. (2015). The disguised ad baculum fallacy empirically investigated: Strategic maneuvering with threats. In B. Garssen, D. Godden, G. Mitchell & F. Snoeck Henkemans (red.), *Proceedings of the 8th Conference of the International Society for the Study of Argumentation* (pp. 1396-1407). Amsterdam: Sic Sat.

- Eemeren, F.H. van, Garssen, B., & Meuffels, B. (2012). The disguised abusive ad hominem empirically investigated: Strategic manoeuvring with direct personal attacks. *Thinking and Reasoning*, 18(3), 344-364.
- Eemeren, F.H. van, & Garssen, B. (2019). En dan zit je met de gebakken peren! *Strategisch manoeuvreren met het argumentum ad consequentiam*. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 41(1), 47-60.
- Eemeren, F. H. van, & Grootendorst, R. (2015). Making the best of argumentative discourse. In F. H. van Eemeren (red.), *Reasonableness an effectiveness in argumentative discourse. Fifty contributions to the development of pragma-dialectics* (pp. 543-554). Cham: Springer.
- Eemeren, F.H. van, & Snoeck Henkemans, A.F. (2016). *Argumentatie. Inleiding in het analyseren en beoordelen van betogen* (5^e herz. dr.) Groningen: Noordhoff.
- Freeman, J.B. (1995). The appeal to popularity and presumption by common knowledge. In H.V. Hansen and R.C. Pinto (red.), *Fallacies: Classical and contemporary readings*. University Park: Pennsylvania State University Press.
- Godden, D. (2008). On common knowledge and ad populum: Acceptance as grounds for acceptability. *Philosophy and Rhetoric*, 41(2), 101-129.
- Haafte, T. van, & Leeuwen, M. van (te verschijnen). Suggesting outsider status by behaving improperly: The linguistic realisation of a populist rhetorical strategy in Dutch Parliament. In I. van der Geest, H. Jansen & B. van Klink (red.), *Vox populi: Populism as a rhetorical and democratic challenge*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Jansen, H. (2018). Ad populum arguments in a political context. In S. Oswald & D. Maillat (red.), *Argumentation and Inference. Proceedings of the 2nd European Conference on Argumentation, Fribourg 2017, Volume II* (pp. 423-436). London: College Publications.
- Jansen, H. (2019). De invloed van het standpunt op de beoordeling van ad populum-argumentatie. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 41, 143-157.
- Jansen, H., & Leeuwen, M. van (2018). Presentational choice in ad populum argumentation. In B. Garssen et al. (red.), *Proceedings of the Ninth Conference of the International Society for the Study of Argumentation* (pp. 573-582). Amsterdam: Sic Sat.
- Jansen, H. & Leeuwen, M. van (ingediend). Populist argumentative style: Geert Wilders's use of the populist argument. *Journal of Argumentation in Context*.
- Jansen, H. & Snoeck Henkemans, A.F. (2020). Argumentative use and strategic function of the expression 'not for nothing'. *Argumentation*, 34(2), 143-162.
- Jansen, H. (te verschijnen). "The people want it, we'll do it." Analysis and evaluation of the populist argument in the context of deliberation. *Journal Argumentation in Context*.
- Johnson, R.H., & Blair, J.A. (2006). *Logical Self-Defense*. New York etc.: Idea Press.
- Kienpointner (2003). Populistische Topik. Zu einigen rhetorischen Strategien Jörg Haiders. *Rhetorik*, 27(1), 119-140.
- Leeuwen, M. van (2014). Systematic stylistic analysis. The use of a checklist. In B. Kaal, I. Maks & A. van Elfrinkhof (red.), *From Text to Political Positions. Text analysis across disciplines* (pp. 225-244). Amsterdam [etc.]: John Benjamins.
- Leeuwen, M. van (2015). *Stijl en politiek. Een taalkundig-stilistische benadering van Nederlandse parlementaire toespraken*. Utrecht: LOT.
- Leeuwen, M. van (2016). 'Man van het volk'. Stijl en imago van Geert Wilders. *Tekstblad* 22(2), 6-11.
- Leeuwen, M. van, & Vliet, F. van (2019). De 'stem van het volk'. Populisme en perspectief. *Tijdschrift voor Taalbeheersing* 41(1), 173-187.
- Minot, W.S. (1981). A rhetorical view of fallacies: Ad hominem and ad populum. *Rhetoric Society Quarterly*, 11, 222-235.
- Mudde, C., & Kaltwasser, C.R. (2017). *Populisme* (Elementaire deeltjes 51). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Müller, J.-W. (2017). *Wat is populisme?* Amsterdam: Uitgeverij Nieuw Amsterdam.

- Nolt, J.E. (1984). *Informal logic. Possible worlds and imagination*. New York, etc.: McGraw-Hill Book Company.
- Pauwels, T. (2014). *Populism in Western Europe: Comparing Belgium, Germany and The Netherlands*. London: Routledge.
- Reisigl, M. (2006). The dynamics of right-wing populist argumentation in Austria. In: F.H. van Eemeren, J.A. Blair, C.A. Willard & B. Garssen (red.), *Proceedings of the Sixth Conference of the International Society for the Study of Argumentation (ISSA)*. Amsterdam: Rozenberg.
- Vossen, K. (2016). *The Power of Populism. Geert Wilders and the Party for Freedom in the Netherlands*. London: Routledge.
- Walton, D.N. (1992). *The place of emotion in argument*. University Park, PA: The Pennsylvania State University Press.
- Walton, D.N. (1999). *Appeal to popular opinion*. University Park, PA: The Pennsylvania State University Press.
- Walton, D.N. (2006). *Fundamentals of Critical Argumentation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Walton, D.N., Reed, C., & Macagno, F. (2008). *Argumentation schemes*. Cambridge etc.: Cambridge University Press.

Over de auteurs

Henrike Jansen is als universitair hoofddocent verbonden aan het Leiden University Centre for Linguistics en doet onderzoek naar de strategische presentatie van argumentatie en de argumentatieve kenmerken van populistisch taalgebruik.

Maarten van Leeuwen is als universitair docent verbonden aan het Leiden University Centre for Linguistics. Hij doet onderzoek naar retorische consequenties van formuleringskeuzes in o.a. de politiek, en naar de vraag hoe taalkundig-stilistische en argumentatietheoretische inzichten daartoe op zinvolle wijze kunnen worden geïntegreerd.